

پیشہات و ئالۆزیه هه نوکەییەکانی بهردەم کابینه‌کە ی سوودانی

09-03-2023

نووسەرەکان

د. یاسین تەها

کورتە: یاسای ههلبژاردن که هیزه شیعه‌کانی چوارچیوهی هاوئاھهنگی ده‌یانه‌وێت به سیستمی "سانت لیگۆ" و که‌مکردنه‌وه‌ی بازنه‌کانی ههلبژاردن (له 83 بازنه بو 18) تیپه‌په‌رینن، تهنیا سه‌درییه‌کان تووپه ناکات به‌لکو گورز له‌وه‌ی هیزه‌ نوێیانه‌ش ده‌دات که له پاش تشرینی 2019 دروستبوون، یان ئه‌و "سه‌ربه‌خۆ" یانه‌ی به‌که‌لک وه‌رگرتن له‌ فره‌بازنه‌یی گه‌یشتوونه‌ته‌ په‌رله‌مان، ئه‌مانه‌ش جگه‌ له‌ چه‌تری سه‌در چاویان له‌ کۆمه‌ک و پشتیوانی مه‌رجه‌عیه‌تی نه‌جه‌فیشه‌ که پێشتر پشتیوانی له‌ زۆرکردنی بازنه‌کانی ههلبژاردن کردووه، ئه‌گه‌ر هه‌موو ئه‌مانه‌ش بچنه‌ سه‌ر یه‌ک هیڵ و یه‌ک ئاراسته، ئه‌وه‌ به‌ره‌نگاربوونه‌وه‌یان بو‌ هیزه‌ شیعه‌ حوکمه‌رانه‌کان قورس و باجدار ده‌بێت به‌تایبه‌ت که ئه‌وان هیشتا له‌ دله‌خورتیی گۆشاره‌ داراییه‌کانی ئه‌مه‌ریکادان و ترسی ئه‌وه‌یان هه‌یه‌ پلانی‌ک بێت بو‌ دووباره‌کردنه‌وه‌ی ئه‌زموونی رووخاندنی حکومه‌ته‌که‌ی عه‌بدولمه‌هدی (2019 _ 2020) له‌ ریگای خۆپیشاندانه‌وه‌

پاش تېپەندى بەربەستى 100 رۆزى يەكەم و ھۆرۈنۈنەھى رېژىمى مەترىسىيەكانى "ھەلكشانى شىتان" ھى دۆلار، لەپىر ھۆكۈمەتى سوودانى كەوت بەسەر ئالۋىيەكانى ھەموارى ياساى ھەلبۇزاردن. ئەم ياسايە كە جىگىر نىيە و ھەر چەند سالىك ۋەك كراس بەبەرى ھىزە سىياسىيە بالادەستەكان دەپرى و دەدوورى، ئەم جارەيان لەكاتىكدا خراۋەتەرۈو كە جەمسەرىكى سەرەكى و گىرنگى شىعە كە سەدرىيەكانن لە دەرەھى پەرلەمان و پىرۋەسى سىياسىن، ئەگەر ياساكەش بەخواستى ئەوان بىرۋات كە فرە بازىيە، ئەو ھەگەر دووبارەبوونەھى ھەمان ئەنجامى ھەلبۇزاردنى تىشرىنى 2021 ھەيە كە سەدرى كىر بە يەكەم، ئەگەرىش دۇزى خواستى سەدرىيەكان بىت و گوپان بۇ نەگىرېت ئەو مەترىسى گەرانەھىيان بۇ شەقام و نارەزايەتى زىاتر دەكات و لە ھەردووبارەكەشدا سەدر ھەر گىر و لەمپەرە بۇ ھىزە شىعەكانى رىكابەرى ئەگەرچى خۇشى دوورەپەرىز كىردىت.

ياساى ھەلبۇزاردن كە ھىزە شىعەكانى چوارچىۋە ھاۋئائەنگى دەپانەۋىت بە سىستىمى "سانت لىگو" و كەمكىردنەھى بازىيەكانى ھەلبۇزاردن (لە 83 بازىيە بۇ 18) تىپەپىرېنن، تەنبا سەدرىيەكان توورە ناكات بەلكو گورز لە ھىزە نوپىيەش دەكات كە لە پاش تىشرىنى 2019 دروستىوون، يان ئەو "سەربەخۇ" يانە بەكەلك ۋەرگىرن لە فرەبازىيە گەپىشتوونەتە پەرلەمان، ئەمانەش جگە لە چەترى سەدر چاۋپان لە كۆمەك و پىشتىوانى مەرجەئەتە نەجەفىشە كە پىشتىر پىشتىوانى لە زۆركىردنى بازىيەكانى ھەلبۇزاردن كىردو، ئەگەر ھەموو ئەمانەش بچنە سەر بەك ھىل و بەك ئاراستە، ئەو بەرەنگارىبوونەھىيان بۇ ھىزە شىعە ھۆكۈمەرانەكان قورس و باجدار دەبىت بەتايبەت كە ئەوان ھىشتا لە دلەخورتى گوشارە دارايىيەكانى ئەمەرىكاندان و ترسى ئەوھىيان ھەيە پلاننىك بىت بۇ دووبارەكەشدا ھەي ئەزموونى رووخاندنى ھۆكۈمەتەكەي عەبدولمەھدى (2019 _ 2020) لە رىگاي خۇپىشاندانەھ.

لەپاش ئەو ھەموو نەرمىيە "چوارچىۋە ھاۋئائەنگى" نواندىان بۇ بەرژەۋەندىيەكانى ئەمەرىكا لە پاى رەواندەھى ھەندىك لە مەترىسىيەكانى قەيرانى دۆلار و بەرگىرن لە ئەگەرى قۇستەنەھى لە ناخۇدا، درزى دووم كە دەشېت سەدر كەلكى لىۋەرىگىرېت بۇ تەنگەتاۋكىردنى رىكابەرەكانى نارەزايەتتەيەكانى پەيوەست بە پىرۋەھى ھەموارى ياساى ھەلبۇزاردن، لەم چوارچىۋەيەشدا باس لەو دەكرىت كە لەچەند ماۋى داھاتوودا مستەفا كازمى سەرۋكەزىرانى پىشوو بە پىرۋەھىكى سىياسى نوپو بەگىرئەھى بۇ بەغدا و لەگەل ھەندىك لە ھىزە مەدەنىيەكانى تر خۇپان رىك بىخەنەھى بۇ ئەھى لەگەل سەدردا بەر بەنىيازەكانى چوارچىۋە شىعە بگىرن بەتايبەت پاش ئەھى كازمى ئەستۇ پاكى خۇ ۋەرگىر لە تاران و دەنگۆ ئەوھش ھەيە سلاو و كاخەزى تارانى لەگەل خۇيدا ھىنابىت بۇ سەدر، بەلام بەگۆرەي زانىرى ناو رەوتەكەي مەقتەدا سەدر، ھىشتا سەدر ھىچ ۋەلامى نەداۋنەتەھ.

جگە لە ياساى ھەلبۇزاردن، ھۆكۈمەت لە بەردەم تاقىكىردنەھى پىرۋەياساى بودجەشدايە كە دوا كەوتوۋە بۇ مانگى ئادار و نىسان، ئەم وىستگەيەش جگە لە ئاستى ھەرىمى كوردستان و بەغدا لەسەر ئاستى چوارچىۋە شىعە و ھاۋپەيماىيە سوننەكان (سىادە و عەزم)، ھەروھە لەسەر ئاستى ناخۇ شىعە ھۆكۈمەرانەكانىش ھەر لىكەوتەي دەبىت، چۈنكە دابەشكىردنى پارە و داھات بەسەر جەمسەرەكانى ھىز ئاسان نىيە و ئەگەر لايەننىك ھەلۋاردە بىرېت يان بەشى پىكھاتە و پارىزگا و جەماۋەر و كۆمپانىا و بەرژەۋەندىيەكانى كەمبىرئەھى، ئەو ئەگەر كراۋەھى بۇ ئەھى بچىتە بەرەي بەرھەلىستىكارى كابىنە ھۆكۈمەت، ئەمە لەكاتىكدا ھۆكۈمەتەكە خۇ بەدىار بىدەنگى و ئامازەكانى سەدر و رەتەكەيەھ ۋەزۇ دەزىمىرېت.

لە بودجەدا گىرې زۆر ھەن؛ خەملاندنى نىخى نەوت، بىرېنەھى نىخى دۆلار و چارەسەركىردنى جىاۋازى زۆرى نىخە فەرمى و بازىيەكەي، بەدۋاي ئەوانىشدا جىگە كىردنەھى گىتەكانى كارنامە ھۆكۈمەت، لەمەش گىرنگىر رازىكىردنى لايەنە سوننەكان و چارەسەركىردنى گىرې بەشە بودجەي ھەرىمى كوردستان كە بىرپارەكانى دادگاي فىدرالى بۇاردەكانى مامەلە لەگەل كىردنى خزانەدوۋەتە تونىلېكى بەرتەسەكەھ. بەگۆرەي پىرەنسىپى گەمەي دىموكراسى ھىزە شىعەكان زۆرىنەي ئەھىيان ھەيە بەتەنبا بودجە تىپەرىنن، بەلام لەكاتىكدا كە ئەوان لە ئەمەرىكا و ئەوروپا دەگەپىن بۇ سەلماندى ئەھى ھۆكۈمەتەكە بىكە فراۋان و ھەمەچەشەنە تەنبا ھى شىعە نىيە، ھەلۋاردەكىردنى ئەم دوو جەمسەرە يان بىياكى بەرامبەرىان ھەروا ئاسان نىيە ۋەك ئەو كاتەي كە ھەيدەر عەبادى سەرۋكەزىرانى پىشوووتر (2014 _ 2018) بەھۇ شەرى داعشەھە ھەموو پالپىشتىيەكى نۆدەۋلەتى ھەبوو.

بەگۆرەي ئەو ئامازانەي بەردەستىن ھىشتا سوودانى بەتەۋاۋى لە تىستى ئەمەرىكا دەرئەچوۋە، لە واشنتن زۆرىك بەو چاۋە تەماشاي دەكەن بەلنى ناكىرېت بە "پاشكۆ ئىران" تەماشى بىرېت، بەلام ناشتوانىت زۆر لە قسەي بىكە سىياسىيەكەي دەرېچىت لە چوارچىۋە شىعەي كە بە ئاشكرا دوو ۋەزىرېان لە گروپە چەكدارەكانى دۇ ئەمەرىكا و سزادراۋى واشنتن بەسەردا سەپاند كە بىرېتېن لە نەعم عەبودى، ۋەزىرى خويندىن بال (عەسايب) لەگەل ئەحمەد ئەلئەسەدى ۋەزىرى كار و كاروبارى كۆمەلەيەتى (جند الإمام - الفتح). ھەر لەبەر ئەو دلەراۋكى ئەمەرىكىيەشە ۋەزىرى دەرەھە (د.فوتاد حسىن) و شاندى بالاكەي عىراق لە واشنتن نەيانتوانى مانگى رابردو بانگھىشتنامەيەك بۇ سوودانى بە ئاسانى مسۆگەر بىكەن و ئەو سەردانە بە دىارى نەكراۋى ماۋتەھە تاۋەكو كاتىكى دىكە.

لە دەرەھى عىراقىش، ئىران و توركيا كە دوو دراۋسە ھەرە پەيوەندىدارەكەي عىراقن لەبەردەم پىشھات و ئەگەرى جۇراۋجۇردان كە بەشىكىان سىياسى و ئابوورى و، ھەلبۇزاردن و بەشەكەي دىكەي كەمئەۋى و كەمى بارانە كە سەرجەمىان كارىگەرى گەورەيان لەسەر

عراق دەپت، مەسەلەي كۆنترۇلكردى دزەكردى دۇلاريش بۇ ئەم دوو ولاتە لە عىراقەوہ پابەندىيەكى كت و پړ و ناكاوہ كە شكاوہتە گەردنى حكومتى سوودانى و زانىارىيە دزە پىكراوہكان باس لەوہ دەكەن مەسەلەي پابەندى بە "سىستىمى سويفت" و خو نامادەكردى بۇ پىشھاتەكانى توركىا و ئىران ھاندەرى ئەمىندارى گىشتى نەتەوہ بەكگرتووہكان بووہ كە خوئى بەيئىتە ئەو ئاستەي چەند كۆر و كۆبوونەوہيەك بەپرسە عىراقىيەكان بگەپت و بچىتە ئەو خوانانەشى كە ئەمىندارى عەسايب سەرۇكى "بابليون"ى تىدايە كە دوو سزادراوى ئەمەريكان، لەو دىدارانەشدا "گۆتيريش مەترسىيەكانى راستەوخۆ بەگوئى نامادەبووان داوہ" بۇ ئەوہى پاساويان نەمىئىت" چونكە ئەگەرى زال ئەوہيە لەمەولا ئەمەريكا گوشارەكانى لە دياردە بىزراوہكانى عىراق يان ئاوديوى دۇلار بۇ ئىران بگوازىتەوہ بۇ بارەگاي نەتەوہ بەكگرتووہكان لە مانتھاتنى نيويۇرك.

ئەو ھاوپەيمانييە شىعەيەي كە بىرپارە بەرەنگارى ئەم ئالنگارىيانەي عىراق بىئەوہ چەند مانگىك بەر لە ئىستا پالنەرى مانەوہى بە تۆكمەيى و بەك رىزى زياتر بەرەنگارىبوونەوہى سەدر بوو، ئىستا كە حكومت بەكلايى بووہتەوہ و لەبەردەم ئەگەرى ھەلئىزاردنابە ئەوان كەوتوونەتە شەرى قورسى بەرژەوہندى حىزبەكانيان و گەپان بەدواي پىگە بۇ ھەلئىزاردنى داھاتوو، ھەرچەندىشە زوو زوو دەگوتريت كە دوو جەمسەرە ركابەرەكەي ھاوپەيمانييەكە "دەولەتى ياسا" و عەسايب" كۆك و تەبان و لەگەل جەمسەرەكەي دىكەي "حەكىم - عەبادى" كىشەيان نييە، بەلام پىدراوہكان بەرەو ئەوہن كە لاينە شىعەكانى بىكەي سوودانى ھىندەي چاويان لەسەر سۇراخكردى قۇناغى داھاتووہ ھىندە لە بىرى تۆكمەكردى ئەم قۇناخدا نىن و لە چەند رۆزى رابردووشدا ھەندىك لە جياوازييەكانى ئاراستەي سوودانى سەرۆك وەزىران و ھىزە شىعەكانى ھاوپەيمانى دەرگەوتوون بە تايبەت لە بوارەكانى پابەندى وەزىرەكان بە حىزبەكانيان و خەمساردىيان لە "بەرەنگارىبوونەوہى گەندەلى" ئەمەش دەرگاىەكى دىكە بە پووى ناكۆكى و جياوازي زياتر لە ناو كابينەي حكومت و راگرە سىياسىيەكانى.